

Bankwatch
Network

Zaļā brīvība

ES fondu rokasgrāmata

2024. gada februāris

Satura rādītājs

Ievads.....	3
ES fondi.....	5
ES budžets – daudzgadu finanšu shēma.....	5
Kohēzijas politikas fondi.....	6
Citas DFS programmas.....	8
Taisnīgas pārkārtošanās mehānisms.....	9
Atveseļošanās plāns: NextGenerationEU.....	14
Atveseļošanās un noturības mehānisms.....	15
Jauni izaicinājumi – REPowerEU stratēģija.....	17
Programmas, ko finansē no ES emisiju tirdzniecības shēmas ieņēmumiem.....	19
Modernizācijas fonds	19
Sociālais klimata fonds.....	21
Eiropas Investīciju banka.....	22
Iesaisties!.....	23
Kā un kāpēc iesaistīties ES fondu plānošanā un ieviešanā?	23
Programmas veidošana.....	25
Īstenošana.....	26
Kļūt par labuma guvēju.....	27
Četri labas partnerības nosacījumi.....	28
ES fondu atbalstītas darbības klimata jomā piemēri.....	29

IEVADS

Eiropas Savienībā ir dažādi fondi, kuru sūtība ir palīdzēt dalībvalstīm ieviest ES politiku. ES finansiālais atbalsts ir nozīmīgs avots, lai sasniegtu Zaļā kursa mērķus. No 2021. līdz 2027. gadam darbojas dažādi fondi un programmas, kas pieejami ierastajā ES budžetā (daudzgadu finanšu shēma), pēcpandēmijas atveseļošanās plānā (*NextGenerationEU*) un ieņēmumos no oglekļa tirgus (ETS). Šajās programmās kopā ir miljardiem eiro, ko ieguldīt klimata jomā, lai varētu sasniegt 2030. gada mērķus.

Eiropas Komisija apgalvo, ka “ik gadu būs nepieciešami papildu ieguldījumi vairāk nekā 620 miljardu apmērā, lai sasniegtu Zaļā kursa un *REPowerEU* mērķus”¹.

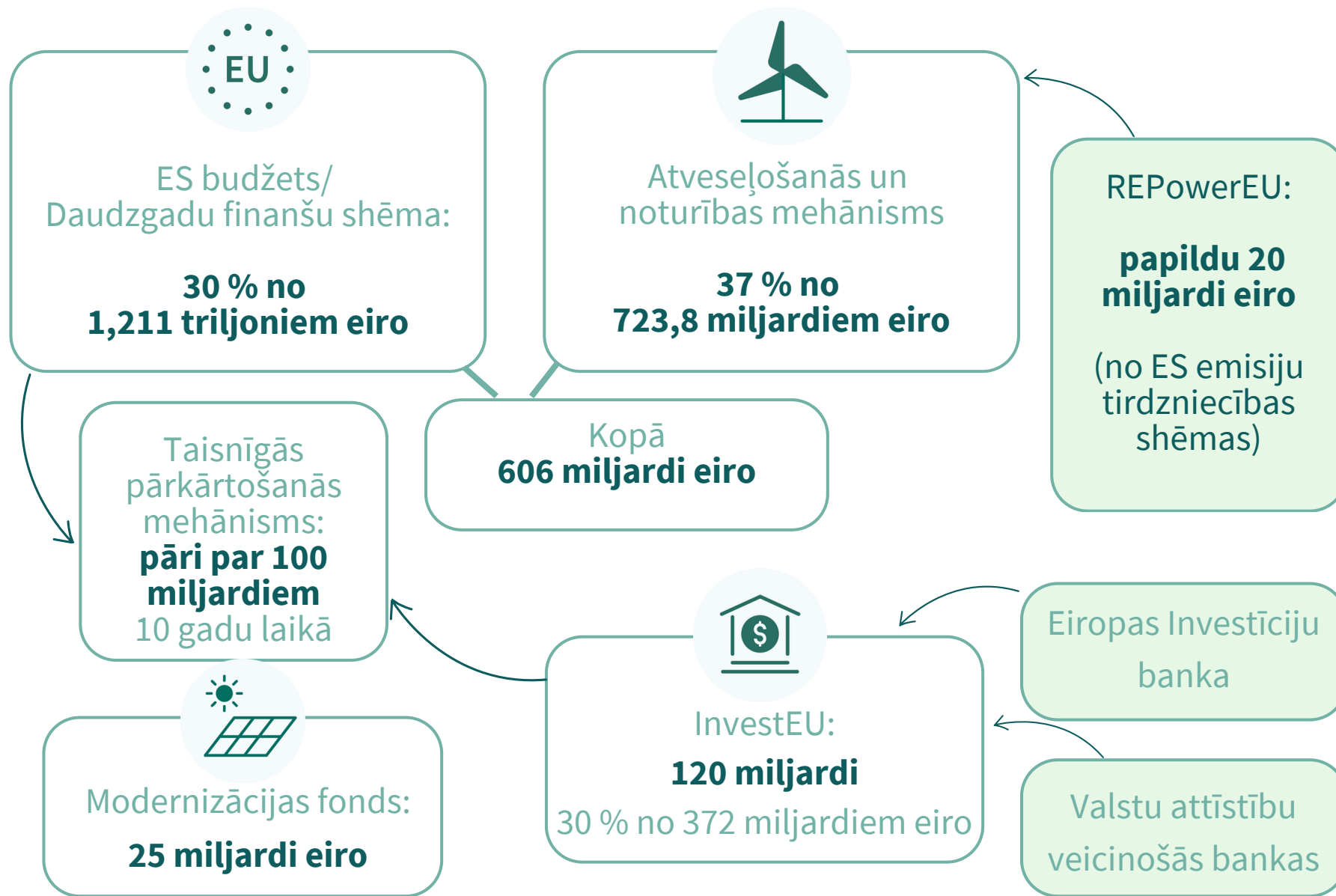
Neatkarīgos pētījumos² aplēsts, ka dažās galvenajās ES programmās ir pieejami gandrīz 400 miljardi eiro, lai no 2021. līdz 2027. gadam novērstu klimata pārmaiņas. Te netiek ņemta vērā ES Kopējā lauksaimniecības politika (CAP) un programma *Horizon Europe*. Tā ir tikai nīcīga daļa no nepieciešamajiem līdzekļiem, tomēr var sniegt nozīmīgu ieguldījumu klimata politikā, jo īpaši valstīs, kas lielā mērā atkarīgas no ES fondiem.

Šajā rokasgrāmatā tiks parādīts, cik svarīgi ir daži fondi, kas visvairāk attiecas uz rīcību klimata politikas jomā, proti, kohēzijas politikas fondi, Atveseļošanās un noturības mehānisms, Taisnīgas pārkārtošanās fonds, Modernizācijas fonds un Sociālais klimata fonds. Te tiks ieskicēts, kā piedalīties ES fondu veidošanā un izmantošanā, lai tie pilnā mērā kalpotu pilsoņiem un videi.

¹ European Commission, [Strategic Foresight Report 23 – ‘Sustainability and wellbeing at the heart of Europe’s Open Strategic Autonomy’](#), European Commission, 2023. gada 6. jūlijs.

² Agora Energiewende, [EU climate funding tracker](#), Agora Energiewende, 2023. gada 20. jūnijs.

Klimata jomas rīcības plānotais atbalsts 2021.-2030. g.

ES budžets – daudzgadu finanšu shēma

Daudzgadu finanšu shēma (DFS) ir ES ilgtermiņa, proti, septiņu gadu budžets. Tajā noteiktas ES līdzekļu izmantošanas prioritātes un dažādu politikas jomu un programmu, tādu kā lauksaimniecība, reģionālā attīstība, pētījumi un inovācijas, ārējais atbalsts, ierobežojumi.

Pašreizējā DFS attiecas uz 2021. līdz 2027. gadu, tai ir 1,211 triljonu eiro liels budžets. Tā ir pirmā DFS, kurā ņemta vērā Apvienotās Karalistes izstāšanās no ES un COVID-19 pandēmijas ietekme, jo ar to finansē ES atveseļošanās plānu.

DFS apspriež Eiropas Komisijā, Eiroparlamentā un dalībvalstīs. Visām dalībvalstīm ir vienbalsīgi jāpiekrīt šai shēmai. Sarunu process ir sarežģīts, ir jāņem vērā dažādas prioritātes un nacionālās intereses. DFS ietilpst iemaksu un atbrīvojumu mehānisms, dažas valstis ES budžetā iemaksā mazāk.

Kohēzijas politikas fondi

Kohēzijas politika ir ES galvenā ieguldījumu politika, septiņu gadu laikā tajā pieejami 378 miljardi eiro (kopā ar valstu līdzfinansējumu 545 miljardi eiro). Tā ir dažādu ES reģionu ekonomiskās solidaritātes izpausme, un tai ir izšķiroša loma valsts ieguldījumu veidošanā, jo īpaši Centrālajā un Austrumeiropā. Tai ir jāveicina klimata pārmaiņu novēršana, jo daļa līdzekļu ir īpaši paredzēti klimata jomai.

Kohēzijas politikā ir vairāki fondi, ko sauc par **Eiropas struktūrfondiem un ieguldījumu fondiem**. Tie ir galvenie ES kohēzijas politikas ieviešanas rīki. Tie ir:

- Eiropas reģionālās attīstības fonds (312,73 miljardi eiro),
- Eiropas sociālais fonds Plus (ESF+) (142 miljardi eiro),
- Kohēzijas fonds (49,18 miljardi eiro),
- Taisnīgas pārkārtošanās fonds (26,96 miljardi eiro).

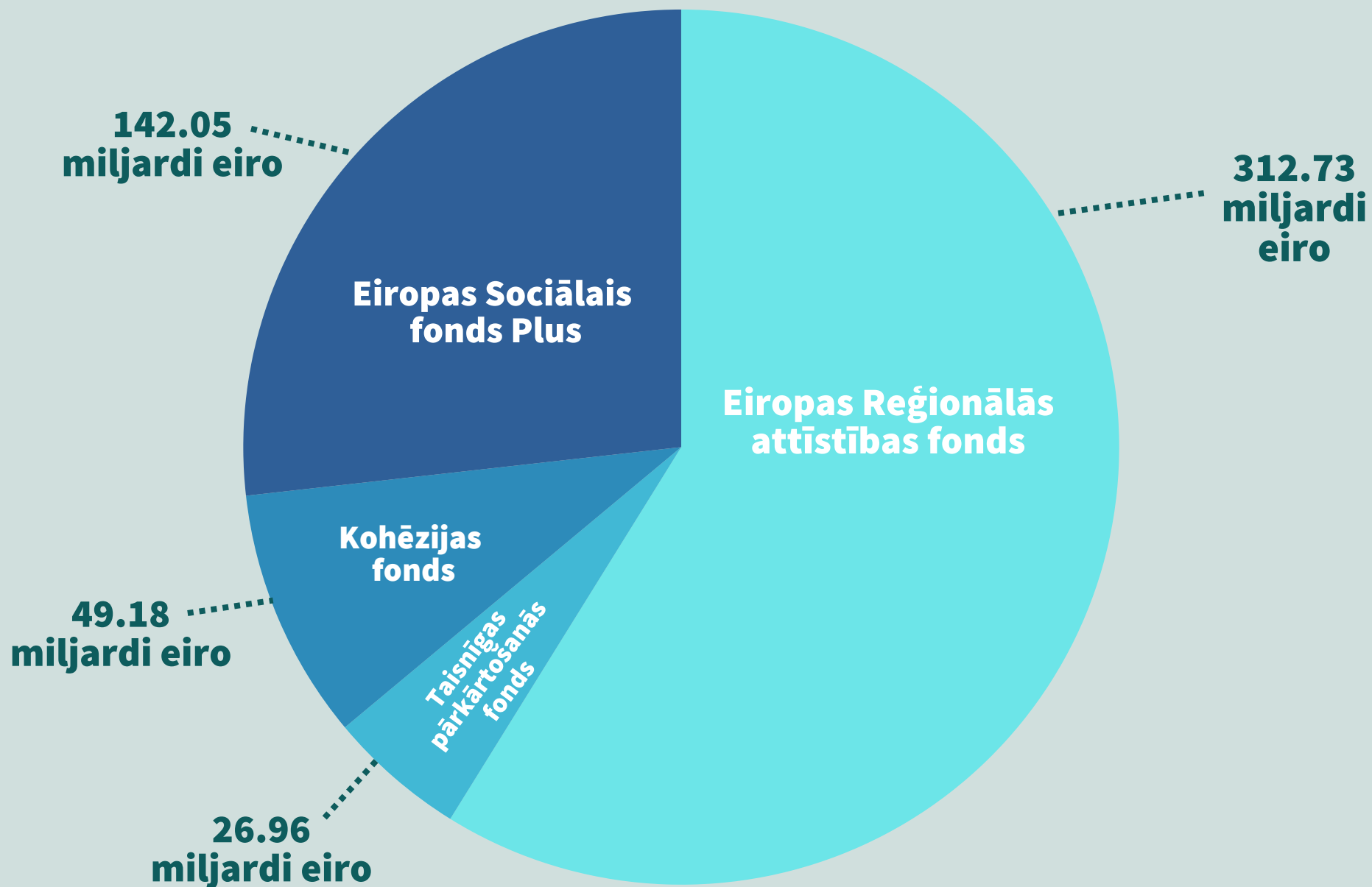
Katra dalībvalsts kopā ar Eiropas Komisiju sagatavo partnerības vienošanos, kurā apraksta, kā tā ir iecerējusi izmantot finansējumu ES mērķu un prioritāšu sasniegšanā.

Kohēzijas politikai ir ievērojama loma cīņā ar klimata pārmaiņām un ilgtspējīgas attīstības veicināšanā Eiropas Savienībā. Daļa fondu ir lielākā mērā paredzēti rīcībai klimata jomā. Šī politika ar dažādiem finanšu rīkiem var atbalstīt ieguldījumus klimata pārmaiņu mazināšanā un pārejā uz zemu oglekļa dioksīda emisiju ekonomiku. Piemēram, kāds neatkarīgs pētījums rāda, ka dalībvalstis 2021.-2027. gadā ir paredzējušas izmantot 20 miljardus eiro no kohēzijas politikas fondu līdzekļiem energorenovācijā un energoefektivitātē³.

Kohēzijas politika ievēro noteiktus nosacījumus un standartus. Pēc tās iekļaušanas *NextGenerationEU* fondos tajā ir ieviests arī princips “nenodarīt būtisku kaitējumu”.

³ Renovate Europe, [2021-2027 Cohesion policy support for energy efficiency and building renovation](#), *Renovate Europe*, 2023. gada aprīlis.

Kohēzijas politikas fondu kopējais apjoms

Citas DFS programmas

Vairākas DFS programmas attiecas arī uz rīcību klimata politikas jomā, tostarp Eiropas infrastruktūras savienošanas instruments (EISI), kas atbalsta enerģijas, transporta un digitālās infrastruktūras attīstību. EISI sadarbojas ar Eiropas struktūrfondiem un ieguldījumu fondiem (ESIF), programmu *Horizon Europe* un Atveseļošanās un noturības mehānismu. *Horizon Europe*, lielai pētījumu un inovāciju programmai ar 95,5 miljardu eiro budžetu (tai skaitā 5,4 miljardi no *NextGenerationEU*), ir noteicošā loma klimata pārmaiņu novēršanā, ANO Ilgtspējīgas attīstības mērķu atbalstā un ES konkurētspējas uzlabošanā. Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (ELFLA), kura budžets arī ir 95,5 miljardi eiro, vēršas pret klimata pārmaiņām ar ilgtspējīgu lauksaimniecību, vides aizsardzību, atjaunīgo enerģiju un lauku saimniecību un lauku apvidu oglekļa pēdas nospieduma samazināšanu.

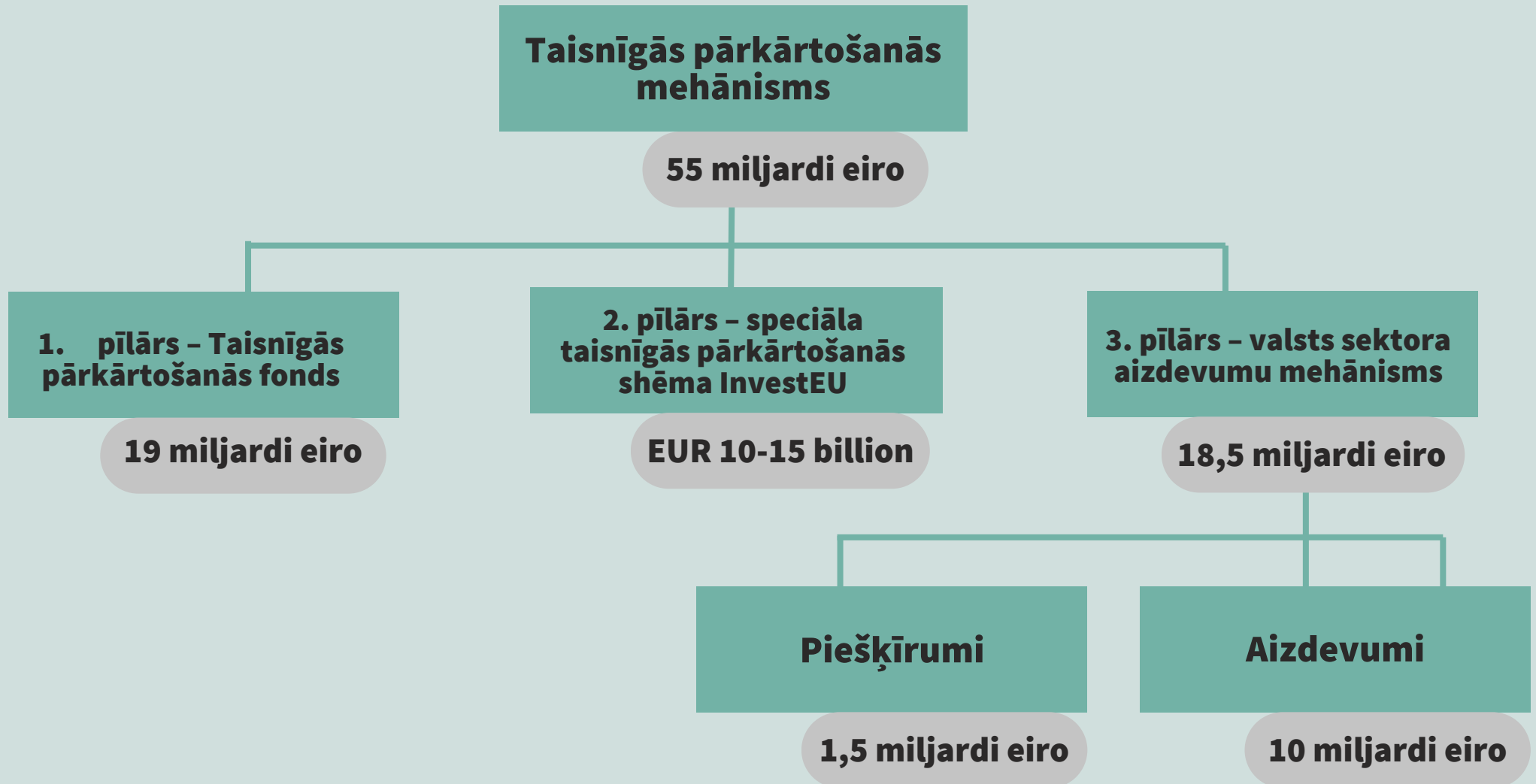
Taisnīgas pārkārtošanās mehānisms

Taisnīgas pārkārtošanās mehānisms (TPM) ir reģionālās attīstības programma, ko Eiropas Komisija izziņoja 2020. gada janvārī. Paredzēts, ka tas ieguldījumos piesaistīs aptuveni 55 miljardus eiro. Tā mērķis ir sniegt finansējumu valstīm un reģioniem, ko īpaši ietekmēs Eiropas Zaļā kursa pāreja no fosilā kurināmā. Taisnīgas pārkārtošanās mehānismam ir trīs sastāvdaļas. Pirmā ir Taisnīgas pārkārtošanās fonds, otrā – InvestEU Taisnīgas pārkārtošanās shēma un trešā – jauna sabiedriskā sektora aizdevējstruktūra, kas darbojas Eiropas Investīciju bankas (EIB) ietvaros[MS1] [IG2]⁴.

4 Lai uzzinātu vairāk par otro un trešo pilāru, lūdzu, iepazīstieties ar tam veltīto ziņojumu, [The second and third pillars of the Just Transition Mechanism](#), 2023. g. marts.

Taisnīgas pārkārtošanās mehānisma pilāri

Katrā daļā pieejamās investīcijas ir atšķirīgas. Pirmais pīlārs galvenokārt finansē projektus, kuru mērķis ir kompensēt zaļās pārejas negatīvo ekonomisko ietekmi, piemēram, bezdarbu, intelektuālā darbaspēka emigrāciju un sociālās problēmas oglekļietilpīgos reģionos. To var paveikt, dažādojot ekonomiku, strādniekiem un darba meklētājiem uzlabojot esošās un apgūstot jaunas prasmes un tos iekļaujot sabiedrībā. Pirmo pīlāru var izmantot arī citas darbības finansēšanā, ja tās veicina pāreju vietējā līmenī. Kā atbalstāmu projektu piemērus var minēt pētījumus un jaunievedumus, ieguldījumus energoefektivitātē un atjaunīgajā enerģijā, viedā un ilgtspējīgā vietējā mobilitātē, digitalizācijā, piesārņojuma sanācijā, aprites ekonomikā un bērnu un veco ļaužu aprūpes iestāžu sociālajā infrastruktūrā.

Otrais pīlārs finansēs plašāku projektu loku, tostarp atjaunīgo enerģiju, energoefektivitāti, enerģijas un transporta infrastruktūru, centralizēto siltumapgādi, dekarbonizāciju, sociālo infrastruktūru un ekonomikas dažādošanu. Diemžēl otrajā pīlārā iekļauts arī gāzes projektu atbalsts, kas ir pretrunā Eiropas Zaļajā kursā nospraustajiem mērķiem.

Tāpat kā otrais pīlārs, arī trešais ir plašāks par Taisnīgās pārkārtošanās fondu. Ar to finansē tikai valsts iestāžu projektus, galvenokārt lielus ieguldījumus infrastruktūrā, kas nerada pietiekamu finansiālo atdevi komercprojektiem. Raksturīgi piemēri ir enerģija un transports, centralizētā siltumapgāde, energoefektivitāte (tostarp ēku renovācija) un sociālā infrastruktūra.

Kāda veida projektus var atbalstīt katrs pīlārs?

**1. pīlārs: Taisnīgās
pārkārtošanās fonds**

**Ekonomikas
dažādošana**

**Strādnieku
pār kvalificēšanās un
iekļaušana**

**Zaļā pāreja un
sociālā iekļaušana**

**2. pīlārs: speciālā
Taisnīgas pārkārtošanās
shēma InvestEU ietvaros**

**Enerģijas un
transporta
infrastruktūra**

Gāzes projekti

**Centralizētā
siltumapgāde**

Dekarbonizācija

**3. pīlārs: valsts sektora
aizdevumi**

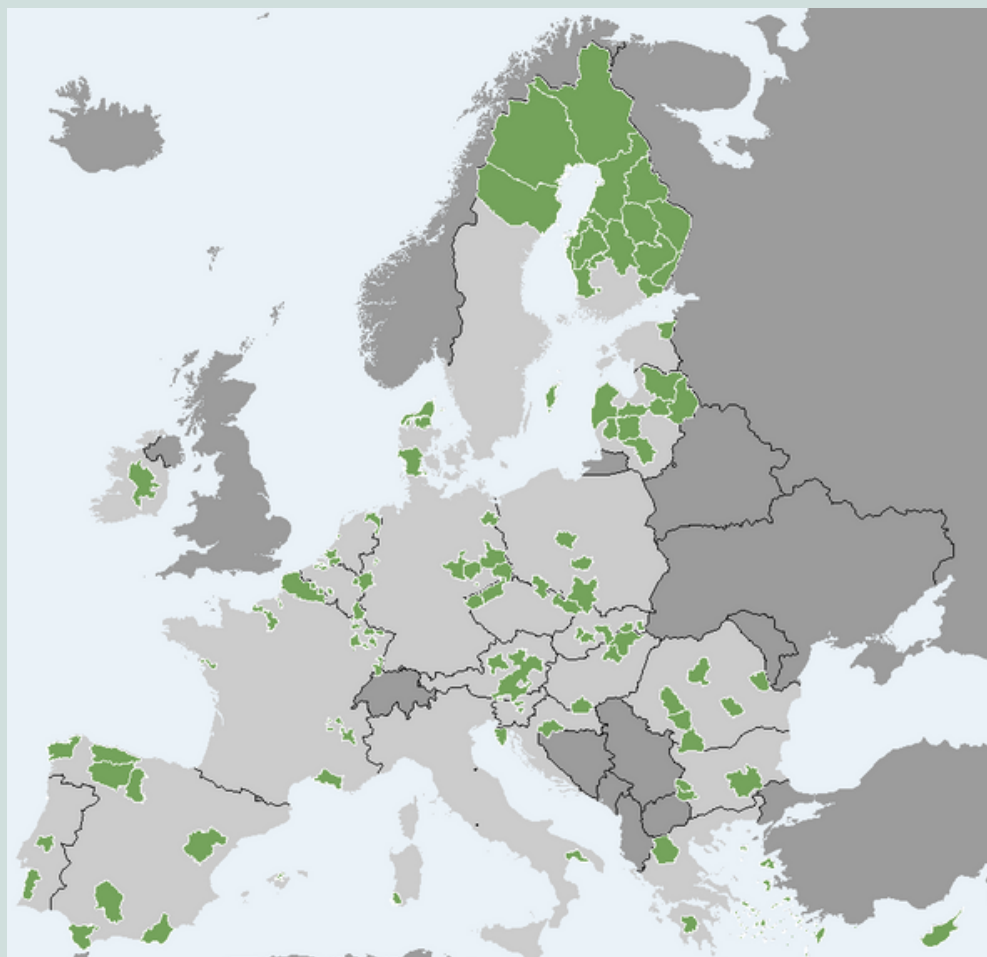
**Pārejas uz klimata
neitralitāti veicināšanas
pasākumi**

**Enerģijas un transporta
infrastruktūra**

**Centralizētā
siltumapgāde**

**Energoefektivitāte (tostarp
ēku renovācija)**

Lai saņemtu Taisnīgās pārkārtošanās mehānisma finansējumu, reģioniem jāiesniedz Eiropas Komisijā apstiprināšanai taisnīgās pārkārtošanās teritoriālie plāni (TPTP). Tajos sīki jāatspoguļo plānotais pārejas process reģiona līmenī un jāpierāda, kāpēc tiek paredzēts, ka zaļā pāreja attiecīgo reģionu ietekmēs īpaši negatīvi. TPTP bija jāapstiprina līdz 2022. gada 31. decembrim. Visi kartē ar zaļu iekrāsotie reģioni ir tikuši apstiprināti.

Atveseļošanās plāns: NextGenerationEU

NextGenerationEU ir ES atveseļošanās plāns, ar kura palīdzību novērst Covid-19 pandēmijas ekonomiskās un sociālās sekas. Šo plānu pieņemt 2020. gada maijā ierosināja EK, un dalībvalstis par to vienojās tā paša gada jūlijā. Tomēr, lai nodrošinātu papildu finansējumu, dalībvalstis vienojās pārskatīt DFS, kurā ir papildināts finansējums galvenajām jomām, tādām kā veselības aprūpei, pētniecībai un klimata pārmaiņām. Tādējādi DFS ir cieši saistīta ar *NextGenerationEU*.

NextGenerationEU centrā ir Atveseļošanās un noturības mehānisms, jauna vadošā programma, kas atbalsta ES valstu ieguldījumus svarīgākajos sektoros. ES valstīm ar piešķirumu un aizdevumu starpniecību ir pieejami 806,9 miljardi eiro, šo naudu var izmantot investīcijām un reformām, kas palīdz veicināt dalībvalstu ekonomikas attīstību, un tā var ievērojami stiprināt rīcību klimata jomā. Atbilstoši pašreizējiem noteikumiem, Atveseļošanās un noturības mehānisms pārtrauks darboties 2026. gadā.

Atveseļošanās un noturības mehānisms

Atveseļošanās un noturības mehānisms (Mehānisms) ir veidots tā, lai sniegtu finansiālu atbalstu dalībvalstīm, ko sevišķi spēcīgi ietekmējusi pandēmija, lielāko vērību pievēršot ekonomikas atlabšanas veicināšanai un noturības palielināšanai.

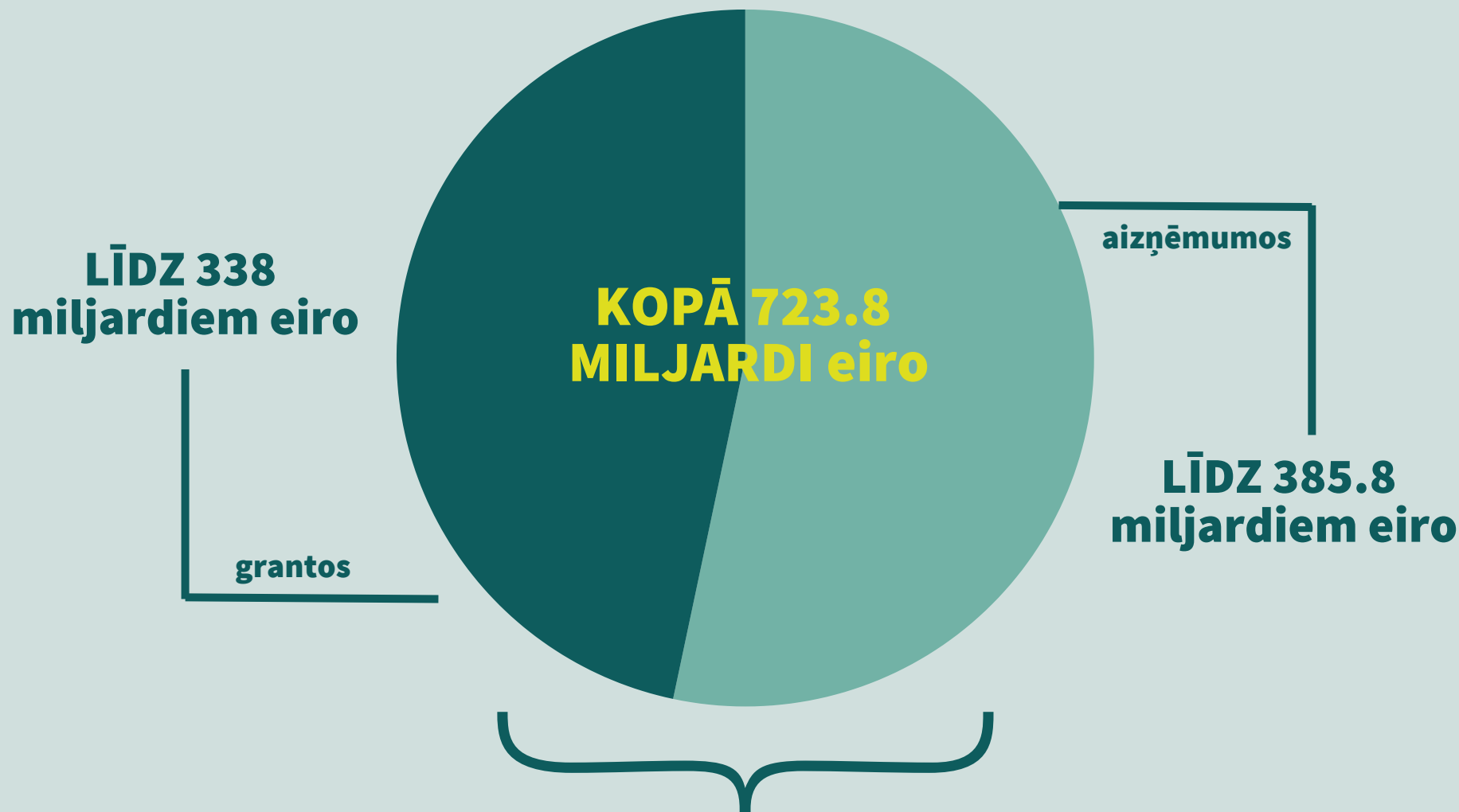
Lai saņemtu finansējumu, katrai dalībvalstij bija jāiesniedz apstiprināšanai valsts plāns, kurā tā apņemas veikt konkrētas reformas un investīcijas, un vismaz 37 procenti no līdzekļiem jāparedz klimata jomai. Turklāt plāni nekādi nedrīkst kaitēt videi, jo tiek ievērots “nenodarīt būtisku kaitējumu” princips, kas attiecas uz visām plāna investīcijām.

Pateicoties šim Mehānismam, tiek plānotas svarīgas reformas un investīcijas klimata jomas rīcībā. Tomēr no tā varētu gūt labumu arī virkne apšaubāmu projektu, tāpēc ir cieši jāuzrauga plānu ieviešana.

Šajos valstu plānos, ko sauc arī par atveseļošanās un noturības plāniem, ir ieskicēts, kā tiks ieguldīti atveseļošanās fondu līdzekļi. Naudu piešķir pēc konkrētas rīcības pabeigšanas, nevis individuāliem projektiem. Tas nozīmē, ka pirms no Mehānisma var izmaksāt līdzekļus, Eiropas Komisija izvērtē, vai dalībvalsts ir sasniegusi konkrētus rādījumus un mērķus attiecībā uz plāna īstenošanu.

Lai finansētu Mehānismu, ES aizņemas naudu starptautiskajos kapitāla tirgos. To atmaksās ilgā laika posmā – līdz 2058. gadam. Dalībvalstu nacionālajām finansēm nevajadzētu izjust tūlītēju spiedienu, ļaujot pievērsties atlabšanai.

Atveseļošanās un noturības mehānisms – kopējie pieejamie līdzekļi

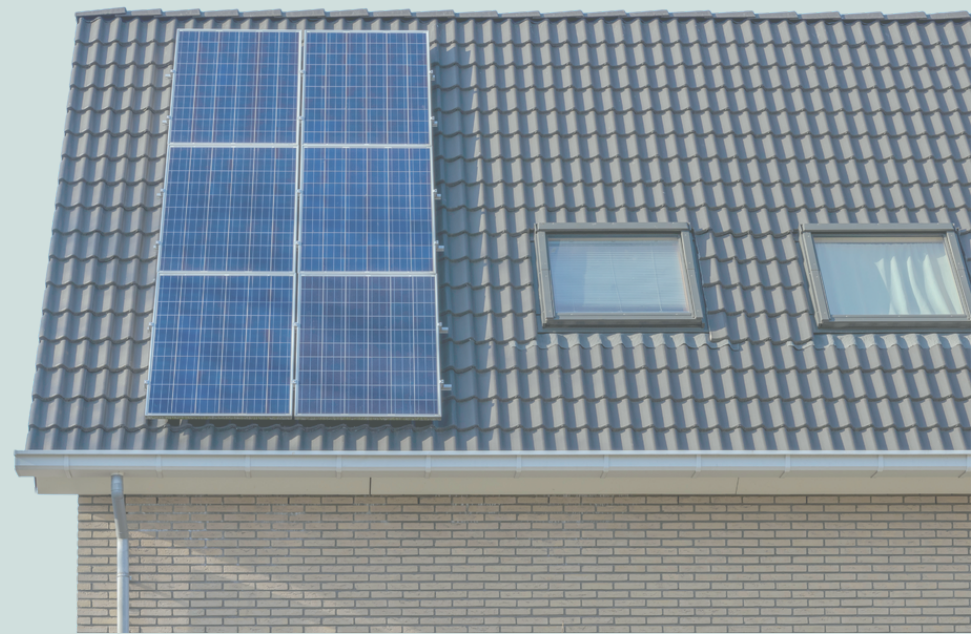

vismaz 37% jābūt atvēlētiem pasākumiem, kas sniedz ieguldījumu klimata mērķiem

Jauni izaicinājumi – REPowerEU stratēģija

Šim Mehānismam ir galvenā loma arī REPowerEU plānā, ES stratēģijā, kas pieņemta, reaģējot uz Krievijas iebrukumu Ukrainā, un kuras mērķis ir izbeigt atkarību no Krievijas fosilā kurināmā importa. 2022. gada 18. maijā Eiropas Komisija izteica priekšlikumu grozīt Mehānisma regulu, lai dalībvalstu esošajos atvaseļošanās un noturības plānos ietvertu īpašas REPowerEU nodaļas.

Plāna mērķis ir dažādot energoapgādi, palielināt energoefektivitāti un paātrināt atjaunīgo energoavotu ieviešanu. Lai gūtu atbalstu vajadzīgajiem ieguldījumiem, dalībvalstis varēja pieteikties uz papildfinansējumu konkrētiem pasākumiem, iesniedzot REPowerEU nodaļas Eiropas Komisijai. ES finansējums ir pieejams uzņēmumu, mājsaimniecību un būtiski svarīgas infrastruktūras drošas energopārejas atbalstam.

Lai finansētu šīs plāna nodaļas, dalībvalstu rīcībā ir konkrēts naudas daudzums no dažādiem avotiem:

- 5,4 miljardi eiro no Brexit korekcijas rezerves,
- 20 miljardi eiro jaunus piešķīrumos no ES Emisiju tirdzniecības shēmas,
- līdz 117 miljardiem eiro var pārvirzīt no kohēzijas politikas programmām,
- 225 miljardi eiro no Mehānisma neizmantojamiem aizdevumiem.

Lai sasniegtu REPowerEU mērķus, būs vajadzīgi lieli papildieguldījumi, it sevišķi atjaunīgās enerģijas izmantošanā, energoefektivitātē un energotaupībā, kā arī jau plānoto investīciju nopietna pasteidzināšana.

Lai sīkāk uzzinātu, kā dalībvalstis plāno ieguldījumus, lasiet Bankwatch pārskatu “Repower communities – not fossil fuels. Analysis of the revised national recovery and resilience plans of 15 Member States”⁶.

⁶ CEE Bankwatch Network, [Repower communities – not fossil fuels. Analysis of the revised national recovery and resilience plans of 15 Member States](#), CEE Bankwatch Network, 2023. g. 11. oktobris.

PROGRAMMAS, KO FINANSĒ NO ES EMISIJU TIRDZNIECĪBAS SHĒMAS IEŅĒMUMIEM

Modernizācijas fonds

Modernizācijas fonds ir programma, kuras mērķis ir atbalstīt desmit ES dalībvalstis ar zemākajiem ienākumiem pārejā uz klimata neitralitāti, modernizējot energosistēmas un uzlabojot energoefektivitāti. Fonda darbībā ietilpst ieguldījumi:

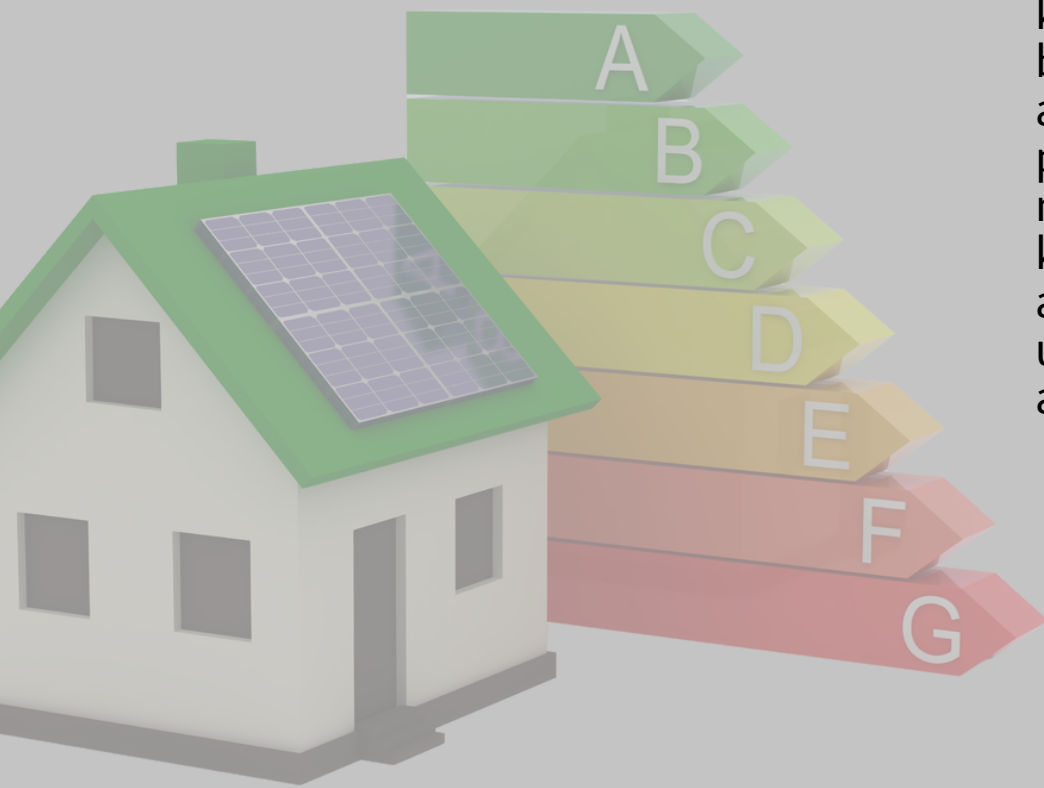
1. atjaunīgajā enerģijā,
2. energoefektivitātē.
3. enerģijas uzglabāšanā,
4. energotīklos,
5. taisnīgā pārkārtošanā reģionos, kas atkarīgi no oglekļa.

Modernizācijas fonds uzsāka darboties 2021. gada janvārī un turpinās ieguldīt līdzekļus līdz 2030. gadam. To finansē ieņēmumi no Emisiju tirdzniecības shēmas izsolēm. Modernizācijas fonda kopējie ieņēmumi 2021. līdz 2030. gadā ir 57 miljardi eiro, pieņemot, ka oglekļa dioksīda emisiju cena ir 75 eiro tonnā.

PROGRAMMAS, KO FINANSĒ NO ES EMISIJU TIRDZNIECĪBAS SHĒMAS IEŅĒMUMIEM

Modernizācijas fonda ģeogrāfiskais darbības apjoms iekļauj tikai tās ES dalībvalstis, kuru IKP uz vienu iedzīvotāju ir zemāks par 60 procentiem no ĒS vidējā. Šobrīd tādas ir trīspadsmit dalībvalstis, tostarp Bulgārija, Horvātija, Čehija, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Polija, Rumānija un Slovākija. Lielākos līdzekļus no šī fonda saņem Polija, Čehija, Rumānija un Ungārija.

Tomēr, ja līdzekļus neieguldīs prātīgi, tie varētu tikt izmantoti projektos, kas paldzina atkarību no fosilā kurināmā un veicina klimata pārmaiņas. Tāpēc ir būtiski, lai šo fondu izmantotu tādu projektu atbalsta, kas atbilst ES klimata mērķiem un sekmē pāreju uz mazoglekļa ekonomiku. Lai to nodrošinātu, Eiropas Komisija ir nospraudusi kritērijus, ar kuru palīdzību izvēlēties finansējumam atbilstošus projektus, to vidū ir potenciālā ietekme uz emisiju samazināšanu, energoefektivitāti un atjaunīgās enerģijas veicināšanu.

Sociālais klimata fonds

Eiropas Komisija ir ierosinājusi izveidot Sociālo klimata fondu, ar kura palīdzību aizsargāt vieglāk ievainojamās grupas no jaunās ēku un ceļa transporta emisiju tirdzniecības sistēmas negatīvās ietekmes. Fondam būtu jāatbalsta pasākumi un ieguldījumi, kuru mērķis ir:

- palielināta ēku energoefektivitāte,
- ēku apkures un dzesēšanas dekarbonizācija,
- no atjaunīgajiem energoavotiem iegūtās enerģijas integrācija,
- labākas piekļuves nodrošināšana mobilitātei un transportam ar nulles vai zemām emisijām.

Dalībvalstu kopējais budžets 2026.-2032. gadā ir līdz 65 miljardiem eiro atkarībā no oglekļa cenas. Tām vēl ir papildus jāfinansē vismaz 25 procenti no paredzamajām izmaksām, kas būtu līdz 86,7 miljardiem eiro.

Līdzīgi Mehānismam, dalībvalstīm visos plānotajos pasākumos un investīcijās būs jānosprauž Sociālā klimata plāna mērķi, ko finansēs no šī fonda. Lai samazinātu administratīvo nastu, plānam jābūt pieskaņotam dalībvalsts nacionālajam enerģētikas un klimata plāniem (NEKP)⁷. Eiropas Komisijai ir jāapstiprina plāns. Dalībvalstīm reizi divos gados jā sagatavo pārskats par progresu plāna ieviešanā – kopā ar NEKP progresa ziņojumiem.

EIROPAS INVESTĪCIJU BANKA

Eiropas Investīciju banka (EIB) ir ES finansējuma rīks un viena no pasaules lielākajiem daudzpusējiem aizdevumu izsniedzējiem. Tās galvenais mērķis ir atbalstīt ES iekšējā tirgus attīstību, izsniedzot aizdevumus un citu finansējumu valsts un privātā sektora projektiem, kas veicina ES politikas mērķu sasniegšanu. EIB pieder dalībvalstīm un darbojas neatkarīgi no EU iestādēm.

EIB ir nozīmīga loma ES fondu atbalstā, nodrošinot finansējumu atbilstošiem projektiem. It īpaši tā atbalsta projektus, kas palīdz izpildīt ES politikas mērķus, piemēram, pāreju uz zema oglekļa un klimatnoturīgu ekonomiku, sociālo saliedētību un ekonomikas izaugsmi. EIB nodrošina arī tehnisko palīdzību, sagatavojot un realizējot ES programmās finansējamos projektus.

EIB ir cieša saikne ar Eiropas Komisiju, kas atbild par daudzu ES fondu pārvaldību. Eiropas Komisija un EIB kopā nosaka prioritārās jomas un investīciju zonas, kur EIB aizdevumi var papildināt ES finansējumu.

IESAISTIES!

Kā un kāpēc iesaistīties ES fondu plānošanā un ieviešanā?

Ir būtiski nodrošināt sabiedrības iesaisti ES fondu pārvaldībā. Tādējādi var arī veicināt rīcību klimata jomā. Cieši sadarbojoties ar pilsoņiem un ieinteresētajām grupām ES fondu plānošanā un tērēšanā, valdības un valsts iestādes, kas pārvalda šos fondus, var palielināt klimata politikas mērķus, atspoguļojot iedzīvotāju vajadzības un intereses. Sabiedrības līdzdalība palīdz arī nodrošināt, ka jaunajā rīcībpolitikā un pasākumos ņem vērā vides un sociālo nevienlīdzību, tādā veidā var palielināt klimata jomas rīcības leģitimitāti un sabiedrības atbalstu.

Lai vislabāk izmantotu ES fondus, ir svarīgi dažādās procesa stadijās iesaistīt visas ieinteresētās grupas. ES iedzīvotāju loma ir izšķiroša, lai nodrošinātu sabiedrības līdzekļu gudru un efektīvu izmantošanu mērķiem, kas atbilst Eiropas Zaļajam kursam.

Sabiedrības iesaistīšanas noteikumi dažādos fondos ir atšķirīgi. Kohēzijas politikā valstu valdībām ir jāievēro partnerības princips un jāiesaista dažādas ieinteresētās grupas, pieņemot lēmumus attiecībā uz ES budžetu, jo tā ir noteikts Eiropas rīcības kodeksā attiecībā uz partnerību, kas izveidots ar ES regulu Nr. 240/2014. Rīcības kodeksā noteikti visu partneru iesaistīšanas standarti attiecībā uz ES fondu programmu veidošanu, ieviešanu, pārraudzību un izvērtēšanu. Partnerības ievērošanu nosaka arī Kopīgo noteikumu regulas 2021/1060 8. paragrāfs.

Citu fondu prasības nav tik stingras. Piemēram, Mehānisma regulā ir tikai minētas obligātas konsultācijas, neizskaidrojot, kā partnerus iesaistīt jēgpilnā veidā. Tas var izraisīt problēmas šo fondu izmantošanā, jo tās apstākļi var nebūt piemēroti labuma guvējiem un grūtībām, ar ko tie saskaras. Tas arī palielina apšaubāmas līdzekļu tērēšanas risku.

Lai ES fondu pārvaldībā pienācīgi iesaistītu ieinteresētās grupas, dažādās procesa stadijās ir vajadzīgi īpaši pasākumi. Sabiedrībai ir jāgūst iespēja līdzdarboties.

Programmas veidošana

Programmas veidošana ir posms, kurā valsts izlemj, kā tērēt ES naudu, sarakstot visaptverošu plānu jeb programmu. Iedzīvotāji var ietekmēt vietējos, reģionālos un pat valsts līmeņa lēmumus un to pieņēmējus, iesakot rosinājumus, atbalstot NVO un pieprasot rīkoties atbildīgi.

Programmēšanas fāzē valsts līmenī tiek sagatavoti un pieņemti vairāki galvenie dokumenti. Parasti tie ir:

- sociālekonomiskā analīze, kas nosaka turpmākā laika posma valsts prioritātes,
- reģionālās attīstības plāni,
- pamatnosacījumi, tas ir, nacionālie enerģijas un klimata plāni,
- partnerības vienošanās un darbības programmas kohēzijas politikas ietvaros,
- investīcijas un reformas Atveseļošanās un noturības mehānismā.

Katra šī stratēģiskā dokumenta izstrādē sabiedrībai ir iespēja līdzdarboties. Lai ietekmētu konkrētu vajadzību izpildi, nepieciešama proaktīva un ilgtermiņa iedzīvotāju iesaiste.

Lai mobilizētu ieinteresētās grupas, ieteicams izveidot aktīvo dalībnieku kopienu vai koalīciju, kas jau programmas veidošanas procesa sākumā nospraustu savas prioritātes. Tas ļaus pienācīgi plānot, noteikt vajadzības un sadalīt darba pienākumus. Svarīgi ir arī nodrošināt izpratni par šī procesa atbilstīgajām iestādēm, laika grafiku un termiņiem. Regulāri sūtiet vēstules valsts iestādēm un jau procesa sākumā piedalieties kā ieinteresētā grupa. Noskaidrojiet kopienas, NVO un uzņēmumus, kas var kļūt par partneriem vai pievienoties kopējām ierosmēm. Šajā stadijā lielāka pilsoņu ieinteresētība palielinās iespēju, ka to prioritātes atspoguļosies procesa iznākumā. Jēgpilnu līdzdalību darba grupās un sabiedriskajās apspriešanās var nodrošināt, uzmeklējot un piesaistot ekspertus, kas jūs atbalsta.

Īstenošana

Svarīgs veids, kā iesaistīties, ir pārstāvēt kopienu uzraudzības komitejās. Tās veido, lai pārliecinātos, ka investīcijas, pasākumi, projekti, reformas utt. tiek ieviesti pareizi. Komitejas vada atbilstīgā dalībvalsts (vai vadošā iestāde), tajās darbojas reģionālie, ekonomiskie un sociālie partneri. Kā komitejas loceklim jums būs tiesības balsot un pieeja tiešai jaunākajai informācijai par programmu un investīciju īstenošanu.

Kohēzijas politikas uzraudzības komitejas veidošanu nosaka Rīcības kodekss attiecībā uz partnerību. Dalībvalstis var brīvi veidot atveseļošanās plānu īstenošanas uzraudzības komiteju. Līdztekus tam ministrijas var arī organizēt iedzīvotāju darba grupas, lai uzlabotu publiskos projektu konkursus, ņemot vērā vietējās vajadzības.

Ja jums ir aizdomas par līdzekļu izšķērdēšanu, dariet to zināmu vietējām NVO vai uzraudzības struktūrām. Ja jūsu kopienai, koalīcijai vai iedzīvotāju grupai ir vajadzīgās eksperta spējas, tā var sarakstīt uzraudzības vai gadījuma izpētes pārskatus un savus atklājumus nodot tieši atbilstīgajai reģionālajai, valsts vai Eiropas iestādei. Sabiedrības līdzdalība palīdz arī novērst krāpšanos un līdzekļu nepareizu izmantošanu.

Kļūt par labuma guvēju

Ja jūs esat pilsētas mērs, uzņēmējs vai no organizācijas, kas meklē finansējumu kādam projektam, iespējams – tas ir pieejams. Ja nezināt, kā pieteikties finansējuma saņemšanai, varat pārbaudīt, vai pastāv valsts iestādes, kas var palīdzēt ideju pārvērst projektā.

Reizēm valdības departamenti ierobežo ar konkrētās programmas līdzekļiem finansējamo darbību un labuma guvēju veidu. Tas var liecināt, ka ministrijai vajag vairāk informācijas no reģioniem, lai radītu pareizos apstākļus labu projektu atbalstam.

Ja sastopaties ar grūtībām, mēģinot gūt labumu no ES fondiem, varat sazināties ar sabiedriskajām organizācijām, tādām kā Bankwatch, vai rakstīt tieši atbilstīgajām iestādēm. Tās var izrādīt vēlmi uzlabot projektu iesniegšanas nosacījumus, it sevišķi, ja par konkrēto konkursu netiek izrādīta liela interese.

Četri labas partnerības nosacījumi

Lai izveidotu iedarbīgas un ilgtspējīgas nacionālās, reģionālās un vietējās programmas ar ES finansējumu, ir būtiski radīt labu valsts iestāžu un ieinteresēto grupu partnerību. Tālāk tekstā dotais saraksts var kalpot kā ceļvedis, lai abas puses nodrošinātu pašu labāko finansējuma pārvaldību.

1

Iesaistieties agrīnā stadijā. Jau plānošanas procesa sākumā noskaidrojiet atbilstīgos partnerus. To vidū var būt rūpniecības uzņēmumu, arodbiedrību, kopienu, pašvaldību, akadēmisko iestāžu un pilsoniskās sabiedrības pārstāvji (arī no organizācijām, kuru darbība saistīta ar vidi, ES fondiem, iekļaušanu sabiedrībā, dzimumu līdztiesību un diskriminācijas novēršanu). Dažās programmās tās dalību var deleģēt vienai organizācijai, kas pārstāvēs arī pārējās.

2

Iesaistieties uzraudzības komitejās. To partneri var piedalīties jau procesa sākumposmā un tiek laicīgi informēti par noteikumiem, tādējādi spējot sniegt ieguldījumu. Ieteikumi tiek pienācīgi apsvērti, to autori saņem atbildi.

3

Iegūstiet vajadzīgo atbalstu. Uzraudzības komiteju partneri saņem kapacitātes celšanas iespējas un tehnisko palīdzību.

4

Piedalieties dažādos procesa posmos. Partneriem labāk izdodas ietekmēt ES finansējuma procesu, ja tie piedalās programmu plānošanā, ieviešanā, uzraudzībā un izvērtējumā.

ES FONDU ATBALSTĪTAS DARBĪBAS KLIMATA JOMĀ PIEMĒRI

Energokopienas ir viens piemērs, kā ES finansējumu var veiksmīgi izmantot, lai sniegtu vairāk varas iedzīvotājiem un paātrinātu pāreju uz atjaunīgo enerģiju. Pašreizējā DFS dalībvalstīm ir vienreizēja iespēja atbalstīt energokopienas kustības izaugsmi, iedibinot lielas finansējuma programmas pie Atveseļošanās, Kohēzijas un Modernizācijas fondiem.

Sniedzot iedzīvotājiem iespēju pārņemt kontroli pār enerģijas avotiem, energokopienām var būt nozīmīga loma pārejā no fosilā kurināmā, vienlaikus palielinot noturību pret enerģijas cenas kāpumiem, mazinot energonabadzību un veicinot vietējās ekonomikas izaugsmi. Tās var būt izšķirošas, pārveidojot pašreizējo netaisnīgo energosistēmu par iekļaujošāku, decentralizētu un atjaunīgos energoavotos balstītu sistēmu, kuras centrā ir cilvēku vajadzības un līdzdalība.

Lai nodrošinātu ES fondu efektīvu izmantošanu, pastāv daudz praktisku rīku, kas parāda, kā izmantot pieejamos finansējuma avotus, piem., Valsts finansējuma izsekotājs (*Public Financing Tracker*⁸). Tas sniedz pārskatu par finansiālo atbalstu no Kohēzijas, Atveseļošanās un Modernizācijas fondiem deviņpadsmit ES valstu energokopienām.

ES FONDU ATBALSTĪTAS DARBĪBAS KLIMATA JOMĀ PIEMĒRI

Dažas valstu *REPowerEU* nodaļu jaunie pasākumi ir tieši domāti reformām un ieguldījumiem, kas veicinātu energokopienu kolektīvo pašpatēriņu un to attīstību, dažas valstis paliek nopakaļ. Veiksmīgākos piemērus var atrast Lietuvas *REPowerEU* nodaļā, kurā 30 reīžu minētas atjaunīgās enerģijas kopienas un kas uzsver to lomu kā vienu energonabadzības risinājuma veidu. Tomēr ieteikto pārmaiņu apjoms un griba cīnīties ar energokrīzi jaunā veidā ļoti atšķiras dažādās dalībvalstīs, kuru nacionālos atveseļošanās un noturības plānus analizējām.

Lai palīdzētu iestādēm, kas atbildīgas par ES finansējuma programmām, pastāv daži palīgmateriāli, tādi kā *CEE Bankwatch Network* praktiskais kontrolsaraksts⁹, kas rāda, kā izveidot veiksmīgus projektu konkursus, kuri varētu atbalstīt kopienu energokustības izaugsmi un nodrošināt to atbilstību valsts, reģiona un vietējam kontekstam.

ES FONDU ATBALSTĪTAS DARBĪBAS KLIMATA JOMĀ PIEMĒRI

Citas investīcijas, kurām varētu izmantot EU finansējumu, lai pārveidotu enerģētikas jomu, attiecas uz energotaupību. Energoefektivitātes mērķis ir samazināt patērētās enerģijas daudzumu tāda paša uzdevuma veikšanai, tādējādi novēršot tās zudumus. Neefektīva enerģijas izmantošana ir viens no zaļās pārejas galvenajiem izaicinājumiem. Valstis energoefektivitāti var uzlabot dažādos veidos, piemēram, apkurei un dzesēšanai izmantojot atjaunīgos energoavotus, nomainot neefektīvas vai piesārņojošas apkures sistēmas un uzlabojot ēku siltumizolāciju vai ieviešot zaļos jumtus.

Lai ES finansētie energoefektivitātes projekti būtu patiesi jēgpilni un pārveidojoši, to plānošanā un īstenošanā jāiesaista vietējās kopienas. Ir būtiski svarīgi konsultēties ar iedzīvotājiem, uzņēmumiem un pašvaldībām, lai nodrošinātu, ka projekti apmierinās vietējās vajadzības un prioritātes. Priekšroku dodot projektiem, kas risina ar energoefektivitāti saistītas sociālās problēmas, piemēram, energonabadzību, energotaupības pasākumus padarītu pieejamākus viegli ievainojamām vai marginalizētām grupām.

ES FONDU ATBALSTĪTAS DARBĪBAS KLIMATA JOMĀ PIEMĒRI

ES kohēzijas politikas fondi kopā ar Atveseļošanās un noturības mehānismu un Modernizācijas fondu ir paši svarīgākie rīki energonabadzības izskaušanā. Piemēram, Čehijā Modernizācijas fonds sniedz finansiālu atbalstu vecākā gadagājuma ļaudīm un mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, kas var pieteikties ēku uzlabošanas atbalstam, kura rezultātā mājās tiks ietaupīta enerģija. Vēl vairāk, no 2026. gada nesen izveidotais Sociālais klimata fonds arī sniegs finansējumu ieguldījumiem energopārejā, tādiem kā ēku energoefektivitātei, ēku apkures un dzesēšanas dekarbonizācijai (tostarp no atjaunīgiem avotiem iegūtas enerģijas integrēšanai) un citām radniecīgām iniciatīvām¹⁰. Paredzēts, ka šis fonds darbosies no 2026. līdz 2032. gadam un īpaši vērsīsies pie mazaizsargātām mājsaimniecībām, kurās ir vislielākā energonabadzība.

Vairāk par to, kā daļa dalībvalstu apkaro energonabadzību, lasiet Bankwatch publikācijā “Tackling energy poverty in EU Member States”¹¹. Savukārt, par energonabadzību Latvijā var lasīt biedrības “Zaļā brīvība” publikācijā “Enerģētiskā nabadzība – no definīcijas līdz rīcībai”¹².

10 Council of the European Union, [Infographic - Fit for 55: a fund to support the most affected citizens and businesses](#), *European Union*, skatīts 2023. gada 28. novembrī.

11 CEE Bankwatch Network, [Tackling energy poverty in EU Member States](#), *CEE Bankwatch Network*, 2023. gada 2. jūnijs.

12 Vancāne, S., Apinis, M., [Enerģētiskā nabadzība – no definīcijas līdz rīcībai](#), *Zaļā brīvība*, 2023. gada janvāris.

Photos via Canva

Supported by:

on the basis of a decision
by the German Bundestag

Šis projekts ir daļa no Vācijas Federālās ekonomikas un klimata pasākumu ministrijas (BMWK) [Eiropas klimata iniciatīvas \(EUKI\)](#). Par šajā ziņojumā sniegtajiem viedokļiem ir atbildīgs tikai autors(-i), un tie ne vienmēr atspoguļo Federālās ekonomikas un klimata pasākumu ministrijas (BMWK) uzskatus.

FFinansē Eiropas Savienība. Publikācijā izteiktie viedokļi ir tikai autora(-u) un ne vienmēr atspoguļo Eiropas Savienības vai CINEA viedokli. Ne Eiropas Savienība, ne piešķirēja iestāde nevar būt par tiem atbildīga.

bankwatch.org/europeangreendeal